

NOTIFIKACIJA I NARACIJA U ISPRAVAMA HRVATSKIH NARODNIH VLADARA

Milko BRKOVIĆ, Zadar

Notifikacijom se ukratko najavljuje predmet isprave. Ta diplomatska formula nije često prisutna u ispravama hrvatskih narodnih vladara. Nalazimo je samo u ispravama kralja Zvonimira, Krešimira IV. i Stjepana II. Naracija je češće prisutna u tim ispravama. Ona svojim sadržajem govori o okolnostima koje su prethodile pravnom činu isprave. Donosi podatke o posjedima, samostanima, hrvatskim vladarima, imenima osoba i mjesta i slično, te skupa s dispozicijom čini jednu historijsku cjelinu koju se u historiografiji uzima za dokazivanje činjenica. Prisutna je već u Trpimirovoj ispravi iz god. 852, a najviše je puta nalazimo u ispravama kralja Krešimira IV. što je i razumljivo jer se od toga kralja sačuvao najveći broj isprava.

U sačuvanih 29 isprava hrvatskih narodnih vladara notifikacija je prisutna kao diplomatska formula svega pet puta, i to jedanput kod kralja Dmitra Zvonimira, a po dvaput kod kraljeva Petra Krešimira IV. i Stjepana II. Po svome obliku u tri je primjera kratka, a dvaput nešto opširnija. Njezinim se sadržajem publicira predmet isprave, odnosno upozorava javnost na ispravu. Mjesto joj je u naznačenim ispravama u uvodnom dijelu, prije arenge, a poslije invokacije, datacije i intitulacije.

Naracija je kao diplomatska formula sadržana u 19 primjera tih isprava. Mjesto joj je nakon prethodnih protokolarnih formula, ispred dispozicije s kojom u pogledu donošenja povijesnih podataka čini jednu cjelinu. Svojim sadržajem donosi podatke o benediktinskim posjedima i samostanima, općenito o Crkvi među Hrvatima, o hrvatskim vladarima i mnoge druge podatke za hrvatsku povijest od IX. do devedesetih godina XI. stoljeća. Prva sačuvana naracija hrvatskih narodnih vladara sadržana je u najstarijoj sačuvanoj ispravi – u Trpimirovoj iz god. 852.

1. Notifikacija

Notifikacija ili *promulgacija* je kratka diplomatska formula kojom se najavljuje sadržaj isprave. Nju, kao sastavni dio isprave, pojedini naši diplomatičari nazivaju

i *publikacijom*, jer se njome publicira ili daje svima na znanje o kojem će se predmetu govoriti u dispoziciji, odnosno njome se upozorava javnost na ispravu.¹ Mi ćemo dati prednost izrazu *notifikacija* jer ta formula u dvjema ispravama hrvatskih narodnih vladara započinje izrazom *notifico* i *notum*.² Ona je vrlo često povezana s arengom od koje se odvaja izrazom *ideo, ideoque, igitur, proinde, quapropter*, koji redovito znače: *stoga*.³ Međutim, to pravilo samo djelomično vrijedi za isprave hrvatskih narodnih vladara jer ih je sačuvan mali broj, a u onima koje su sačuvane, kako ćemo vidjeti, samo pet puta je jasno prisutna formula notifikacije. Od navedenih izraza prisutni su samo *cum igitur* i *cum scriptum*, koji razdvajaju notifikaciju od arenge i to u oba primjera u ispravama kralja Stjepana II.

Prva sačuvana notifikacija u ispravama hrvatskih narodnih vladara nalazi se u ispravi kralja Petra Krešimira IV. iz god. 1060.–1062. kojom taj kralj oslobađa samostan benediktinki sv. Tome u Biogradu od svih podavanja i poklanja mu kraljevsko zemljište Rasohaticu. U toj ispravi ona glasi: »testimonium facio cum omnibus nobiles mei«. ⁴ Nalazi se točno na svome mjestu koje joj pripada u naznačenim ispravama, to jest nakon invokacije, datacije i intitulacije. Nije povezana s arengom jer ta isprava ne sadrži tu formulu, pa se odmah naslanja na dispoziciju. Svojim sadržajem izražava kraljev naum, skupa s njegovim velmožama, o obdarivanju rečenog samostana, kako slijedi u dispoziciji isprave.

Druga sačuvana formula notifikacije nalazi se u ispravi kralja Petra Krešimira IV, izdanoj god. 1066./1067. u Ninu, kojom potvrđuje samostanu sv. Krševana u Zadru posjed u Diklu, koji je istom samostanu poklonio njegov predek kralj Krešimir II. Ona glasi: »notifico omnibus, quod iustum mihi uidetur, ut statuta parentum meorum antiquorum non cassentur, maxime illa, que ad salutem eorum pertinent animarum«. ⁵ Relativno je duga, odnosno odstupa od kratkoće notifikacije u suvremenim ispravama drugih kancelarija, jer je proširena dodatkom o čuvanju odredaba kraljevih pređa, osobito onih koje se odnose na spas njihovih duša, što će se potvrditi i u naraciji koja je isprepletana s arengom isprave. Ova Krešimirova notifikacija dolazi odmah poslije intitulacije, što nije uobičajeni redoslijed diplomatskih formula u ispravama hrvatskih narodnih vladara. Međutim razlog za to odstupanje od pravila vrlo je jednostavan. Naime, ta je isprava sačuvana kao *transumpt*, odnosno unutar druge isprave, pa je stoga logično što je ispuštena invokacija i datacija, da se ne bi ponavljale, a arenga je isprepletana s naracijom, odnosno poslije notifikacije redoslijed formula je uobičajen. Stoga kad se uzme u obzir navedeno, onda je notifikacija te isprave sasvim prisutna i na svome mjestu koje joj pripada u ispravama hrvatskih narodnih vladara.

Svojim sadržajem navedena notifikacija daje do znanja javnosti o čemu će se govoriti u Krešimirovoj ispravi za Diklo, što je ujedno i njezin općeniti dio, a drugim ili posebnim dijelom jasno se poziva na prijašnje odredbe. Za diplomatičara je tu važno da sam *donator* u osobi kralja Krešimira IV. govori da mu se učinilo isprav-

¹ Stjepan ANTOLJAK, *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo 1971, str. 55.

² Jakov STIPIŠIĆ – Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb 1967, str. 105, 159. (dalje: J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I).

³ Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985, str. 151; Nada KLAJIĆ, *Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije (II dio)*, *Historijski zbornik*, god. XIX–XX/1966–1967, Zagreb 1968, str. 228.

⁴ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 97.

⁵ *Ibidem*, str. 105.

nim da se ne smiju poništavati *odluke* njegovih prethodnika (pređa), osobito one koje se odnose na spas njihovih duša. To pak znači da su njegovi prethodnici izdavali isprave dotičnom samostanu sv. Krševana u Zadru u kojima su darivali zemljišta ili posjede redovnicima toga samostana, a ovi su za njih prinosili molitve Bogu. Takav motiv je uostalom veoma prisutan kod hrvatskih narodnih vladara prilikom izdavanja isprava. Ta nam dakle notifikacija naznačuje predmet isprave, a ujedno i tradiciju prethodnih odluka hrvatskih vladara. Iza toga se odmah u naraciji i decidirano kaže da je kralj Petar Krešimir (IV.) razabrao da su njegov pradjed, također Krešimir (II.), koga on naziva *veliki*, i njegovi nasljednici, za spas svoje duše poklonili samostanu sv. Krševana zemljište u Diklu. Nakon svega toga Krešimir IV. kao sadašnji vladar, u dispoziciji isprave potvrđuje sve te prijašnje odredbe.

Treća sačuvana notifikacija u ispravama hrvatskih narodnih vladara nalazi se u ispravi kralja Zvonimira, iz god. 1078. (12. III.), kojom se Bračanima daje sloboda trgovanja. Ona glasi: »Notum sit omnibus tam presentibus quam futuris«. ⁶ Dolazi poslije invocacije i datacije, ali prije intitulacije, a budući isprava nema arenge i naracije ona se direktno naslanja na dispoziciju. Njezin je oblik ovdje uopćen, kratak i jasan, bez ikakvih detaljnih objašnjenja kakvih je bilo u prethodnoj Krešimirovoj notifikaciji. Tu se ispravu u hrvatskoj diplomaciji smatra falsifikatom, pa bi i ova diplomatska formula išla u prilog tome, tim više što dolazi prije intitulacije i što po svome stilu i obliku, od kasnijih susjednih kancelarija, najviše odgovara bosansko-humskim latinskim ispravama 13. do 14. stoljeća. To bi nas moglo uputiti na vrijeme postanka te Zvonimirove isprave. Doduše izraz *notum*, kojim započinje ova notifikacija odgovara prethodnoj (Krešimirovoj) formuli notifikacije, međutim činjenica je da od svih pet sačuvanih notifikacija isprava hrvatskih narodnih vladara, jedino ova ima izrazito kratak oblik diplomatske formule.

Četvrta sačuvana formula notifikacije u navedenim ispravama nalazi se u ispravi kralja Stjepana II. izdanoj u Šibeniku god. 1089. (8. IX), kojom taj kralj potvrđuje ispravu svoga prethodnika kralja Zvonimira o poklonu zemljišta Pustica u Lažanima, samostanu časnih sestara benediktinki u Splitu. Ona glasi: »huius paginis seriem uel dictaminis causam cunctis nostri regni conprouincialibus ad fut (uram diuini munimini)s gratia notare his studui scriptis«. ⁷ Dolazi poslije invocacije i intitulacije, jer isprava nema datacije, a prije arenge od koje je odvojena izrazom *cum igitur*, kako je već rečeno. Nije kratka kao niti prethodna Krešimirova, a svojim sadržajem obznanjuje kraljev naum da se sastavi isprava ili odredba i obznani svim podanicima njegovog kraljevstva, kako bi se prikazao Bogu ugodan čin koji slijedi u dispoziciji.

Peta i posljednja sačuvana notifikacija naznačenih isprava sadržana je također u ispravi kralja Stjepana II, također iz god. 1089, kojom taj kralj poklanja samostanu sv. Stjepana kod Splita zemljište u Raduni. U prijevodu na latinski jezik ta notifikacija glasi: »feci scribere hanc notam nostre regie donacionis«. ⁸ Za razliku od triju prethodnih ima kratak oblik a dolazi na svome mjestu u ispravama hrvatskih narodnih vladara, to jest nakon invocacije, datacije, intitulacije i prije aren-

⁶ *Ibidem*, str. 159.

⁷ *Ibidem*, str. 188; Franjo RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877, str. 148. (dalje: F. RAČKI, *Documenta*).

⁸ F. RAČKI, *Documenta*, str. 149.

ge. Svojim sadržajem obznanjuje kraljevu odluku o davanju dozvole za pisanje isprave čiji se predmet očituje u dispoziciji.

Iz analiziranih isprava vidljivo je da je notifikacija kao diplomatska formula prisutna u obje sačuvane kraljevske isprave Stjepana II., jedanput kod kralja Zvonimira i dvaput kod kralja Petra Krešimira IV. U drugim je sačuvanim ispravama hrvatskih narodnih vladara nema, iako se njezine naznake mogu uočiti u okvirima drugih diplomatskih formula tih isprava, ali je toliko rasplinuta da se tu ne može govoriti o diplomatskoj formuli.

2. Naracija

Naracija ili *expozicija* kao diplomatska formula, svojim sadržajem govori o okolnostima koje su prethodile pojedinom pravnom činu isprave i o njegovoj dokumentaciji.⁹ Ona je skupa s dispozicijom bit isprave. U ispravama hrvatskih narodnih vladara prilično je u uporabi, a nalazi se ispred dispozicije i skupa s njom, u pogledu povijesnih činjenica, čini jednu cjelinu.

Naracija prve sačuvane isprave hrvatskih narodnih vladara, Trpimirove iz god. 852. (4. III.), govori o gradnji samostana (u Rižinicama povrh Solina) i dovođenju redovnika (benediktinaca) u Hrvatsku. Trpimir napominje da je taj samostan, na području salonitanske crkve, podigao uz jednoglasni pristanak svojih župana. Da li je uz novosagrađeni samostan već postojala crkva ili je i ona prilikom gradnje samostana izgrađena, nije sasvim jasno iz naracije. Prema podatku kako nije bilo dovoljno srebra za izradu crkvenog posuda, pa stoga Trpimir posudi od solinskog nadbiskupa Petra jedanaest libra srebra, može se zaključiti da je i crkva nanovo građena.¹⁰ Nedostajanje srebra za crkveno posuđe po svoj prilici označava da *dux* Trpimir nije imao na svome dvoru pripremljenu i određenu vrstu kovine od srebra iz koje se izrađivalo crkveno posuđe. Ta je kovina, kao uostalom i zlatna i druge vrste plemenitih kovina, od kojih se izrađivalo takvo posuđe, imala i svoje liturgijsko značenje, pa ju stoga nisu posjedovali svjetovni vladari, već visoki crkveni dostojanstvenici. Stoga nije moguće da Trpimir nije imao nikakvog srebra, već nije imao određenu pripremljenu i blagoslovljenu srebrnu kovinu za navedeno posuđe. U protivnom da radi siromaštva nije imao nikakvog srebra, onda bi počasna titula *dominus*, kojom ga titulira nepoznata ruka u civilskom evanđelistaru, bila neprimjerena za vladara onoga vremena. Ta nam dakle naracija donosi nekoliko povijesnih datosti za hrvatsku povijest 9. stoljeća. Naime tada je na čelu Hrvatske vladar (*dux*) Trpimir sa svojim županima. On u svojoj državi gradi benediktinski samostan i crkvu koja pripada solinskoj (splitskoj) nadbiskupiji. U dobrim je odnosima s tadašnjim splitskim nadbiskupom Petrom koji mu je ujedno kum ili čak rođak. Radi se ustvari o splitskom nadbiskupu Petru I, koji je upravljao splitskom nadbiskupijom oko god. 840. do 860, naslijedivši svog prethodnika nepoznatog imena.¹¹ Iz svega toga jasno je da je Trpimir kao hrvatski vladar bio na čelu države s ustrojenom vlašću i da je usmjeren prema rimskoj Crkvi. Još više podataka donose slijedeći dijelovi te njegove isprave. Osim toga ta je naracija kao diplomatska formula u ispravi usko povezana s prethodnim

⁹ J. STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, str. 151.

¹⁰ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 4–5.

¹¹ Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973, str. 348.

formulama, s intitulacijom i arengom. Arenga se preko intitulacije s devocijom čak jednim svojim dijelom proteže u naraciju te isprave, pa stoga pojedini diplomatičari taj dio svrstavaju u samu naraciju.¹²

Kako u naraciji tako i u cijeloj ispravi spominje se salonitanska a ne splitska nadbiskupija, iako je ova potonja utemeljena krajem 7. stoljeća. Izraz *salonitana* kao i *archiepiscopus*, dokazuje autentičnost i starost isprave, mada je ona sačuvana u prijepisima. *Archiepiscopus* u toj naraciji ne označava *metropolitu*, jer je splitski nadbiskup nosio tu titulu od kraja 7. st. kada je obnovljena solinska biskupija. Tek od splitskog sabora 925. godine taj izraz ima značenje *metropolit*. Titula *archiepiskop* je naslijeđena od starokršćanske Salone, jer je njezin biskup uz metropolitanski naslov nosio i počasnu titulu *nadbiskupa*.¹³

Slijedeća naracija sačuvana u ispravama hrvatskih narodnih vladara sadržana je u Muncimirovoj ispravi iz god. 892. (28. IX.).¹⁴ Dolazi poslije datacije a jednim dijelom ulazi i u dispoziciju. Svojim sadržajem govori da su vođene oštre prepirke između solinskog, odnosno splitskog i ninskog biskupa oko darovnice koju je nekoć učinio Trpimir, pobožni vladar, koji je darovao u posjed crkve blaženih mučenika Dujma i Staša crkvu sv. Jurja u mjestu Putalj. Tom je prilikom splitski nadbiskup Petar tvrdio da je navedenu crkvu u Putalju darovao njegovoj biskupiji hrvatski vladar Trpimir i da je o tome sastavljena isprava koja govori o predaji te crkve u vlasništvo splitskoj Crkvi. Na takvu tvrdnju ninski biskup Aldefreda uzvratilo je da to nije točno i da je ta crkva dodijeljena splitskoj nadbiskupiji samo na privremenu upotrebu, a da kao vlasništvo i dalje pripada ninskoj, odnosno hrvatskoj biskupiji, misleći pri tome da se teritorij hrvatske države ne može otuđiti i dati drugome. U protivnom ne bismo mogli naći drugi razlog zašto bi se ninski biskup borio za jednu crkvicu i »nešto« zemljišta koja je toliko udaljena od Nina i zašto bi se taj problem dizalo na državničku razinu, kad se to moglo riješiti među biskupijama. Očito je u pitanju dakle hrvatski teritorij za kojeg se bori ninski biskup, kao biskup Hrvata, da se ne otuđi od hrvatske države. Kasniji razvoj događaja upućuje na to da je ninski biskup Aldefreda doista tako i mislio, iako je hrvatski vladar Muncimir imao druge, u prvom redu političke, ciljeve. Dodijelio je naime, bar prema ispravi o kojoj je riječ, uz pristanak svojih velmoža, crkvu u Putalju splitskoj crkvi svetih mučenika Dujma i Staša, sa svime onim što joj pripada, kako to slijedi u dispoziciji, da bi se bolje afirmirao u tadašnjem svijetu. Splitski nadbiskup (Petar) koji se spominje u ovoj naraciji jest Petar II. On upravlja splitskom nadbiskupijom oko god. 892. do 912., nakon svojih prethodnika Marina (881.–886.) i Teodozija (887.–890.).¹⁵ Prema sačuvanim dokazima on se ujedno po prvi put spominje u ispravi kojoj pripada navedena naracija, pa se stoga početak njegovog biskupovanja u Splitu datira sa oko 892. godinom. U svezi naziva za splitsku nadbiskupiju, vrijedno je u toj naraciji zamijetiti da se u njoj donosi naziv *spalatensis*, dok u Trpimirovoj ispravi toga nema, odnosno splitsku se nadbiskupiju naziva *solinskom*. Nadalje, u toj se naraciji razaznaje da je crkva sv. Jurja u Putalju darovana a ne obdarena splitskoj Crkvi od spomenutog vladara. To znači da ju je Mislav obdario unutar ninske biskupije, a Trpimir je potom skupa s pripadnostima i povlasticama – *privilegii statuto roboratam*, kako

¹² Miho BARADA, Dvije naše vladarske isprave, *Croatia sacra*, 7, Zagreb 1937, str. 23–29.

¹³ *Ibidem*, str. 27.

¹⁴ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 23.

¹⁵ J. BUTURAC – A. IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, str. 348.

stoji u nekim prijepisima te isprave, darovao drugoj (splitskoj) biskupiji. Stoga je splitski nadbiskup i tražio od Muncimirova prethodnika da mu on potvrdi Mislavljevo *darivanje* (privilegii censura).¹⁶ Spominje se i konkretan naziv za ispravu. To je *notitia*, koju nadbiskup Petar razlikuje od naziva *privilegium*, koji mu je izdao Trpimir. Naracija te isprave donosi dakle mnoštvo konkretnih podataka za hrvatsku povijest 8. i 9. stoljeća.

U ispravi kralja Krešimira (II.?) iz oko god. 950, kojom poklanja devetorici zaslužnih i vjernih Hrvata otok Vranjic (Durana) i neke posjede u Solinu, a ovi na istom mjestu podižu crkvu posvećenu sv. Martinu, sv. Stjepanu i sv. Mariji i obdaruju je nekim posjedima,¹⁷ naracija se nalazi poslije arenge. Nije opširna kao prethodne dvije, a svojim sadržajem navodi poimence kraljeve prijatelje, naime Prividruka, Dražinu, Velkonju (Vukonju?), Pavlicu, Teodoža, Dragonju, Rače, Grubinu i Ciba (?), koji su pokazali kralju vjernost pa im on stoga obećaje da će imati privilegije i kod njegovih nasljednika. Po svome sadržaju ta je naracija veoma suhoparna i štura. U njoj se navodi deset destinatarata, dok je taj broj u apendiksu isprave devet (Nos quidem prenominati nouem uiri, quos regia maiestatis talia donatione dictauit...). Da li je »Ciba« bila neka druga riječ ili je »Rache« genitiv, pa ime Drugonja, koje mu prethodi, ne bi trebalo odvajati zarezom, ili je pak nešto treće po srijedi, ne možemo ni iz naracije ni iz cijele isprave sa sigurnošću ustanoviti. Najveći je problem u tome što ne znamo tko su te osobe i zašto su baš one izabrane za kraljeve prijatelje, koje on obdaruje. Naracija nam donosi samo to da su te osobe zaslužile svojom vjernošću kraljevu milost. S druge strane činjenica je da gotovo sva navedena imena u istom ili približnom obliku odgovaraju antroponimima hrvatskog 10. i 11. stoljeća, pa je skoro nemoguće da je falsifikator prijepisa te isprave iz god. 1397. tako dobro poznao osobna imena koja su svojstvena samo njezinu vremenu.¹⁸ Ako je falsifikator i bio toliko vješt i obrazovan, onda je u kontradikciji s navođenjem broja destinatarata i donatora te isprave. Stoga su navedene osobe jedan od ozbiljnijih dokaza u prilog autentičnosti isprave.

Veoma kratka naracija sadržana je u prvoj verziji isprave kralja Krešimira IV. iz god. 1060. (veljača), kojom taj kralj daje samostanu sv. Ivana u Biogradu neke privilegije i poklanja otok Žirje.¹⁹ Ona slijedi poslije datacije a svojim sadržajem samo najavljuje način na koji je kralj podijelio prisutnom opatu Andriji slobostine za koje je sačinjena isprava samostanu sv. Ivana Evanđeliste. Međutim, naracija druge verzije te isprave je opširnija, a govori o tome kako je kralj, zamoljen za otok Žirje od Andrije, pobožnog i ljubljenog čovjeka od Boga i ljudi, pozvao upravitelje spomenutog grada, naime priora, kler i narod, te pozvao dotičnog Andriju i njegove redovnike, pa u prisustvu biskupa, priora, biogradskih građana i legata pape Nikole Majnarda, kraljevskim autoritetom, kraljevskom moću i svojom voljom zapovijedio da se izda privilegij sa sadržajem koji slijedi u dispoziciji.²⁰

Kronološkim redosljedom sačuvanih isprava hrvatskih narodnih vladara slijedeća naracija nalazi se u ispravi kralja Krešimira IV. iz oko god. 1066./67. kojom taj

¹⁶ M. BARADA, *Dvije naše vladarske isprave*, str. 64.

¹⁷ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 39–43.

¹⁸ Jakov STIPIŠIĆ, *Tragom jedne bilješke Ivana Luciusa o jednoj hrvatskoj vladarskoj ispravi*, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 6, Zagreb 1969, str. 85.

¹⁹ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 87–89.

²⁰ *Ibidem*, str. 89.

kralj poklanja samostanu sv. Marije u Zadru zemljište u Tokinji.²¹ Ona u toj ispravi dolazi poslije arenge, a po opsegu je veoma kratka. Svojim sadržajem ukratko najavljuje da je kralj (Krešimir) zamoljen od svoje sestre Čike, koja živi kao redovnica u samostanu svete Marije, kojeg je nedavno osnovala u Zadru, a onda u dispoziciji slijedi predmet isprave, odnosno ono za što je kralj zamoljen. Povijesni sadržaj te naracije donosi dva osnovna podatka: naziv jednoga od posjeda samostana časnih sestara benediktinki u Zadru i približnu godinu osnutka toga samostana.

U slijedećoj sačuvanoj ispravi kralja Petra Krešimira IV. naracija se nalazi spojena i isprepletana s arengom. Razlog je za to po svoj prilici taj što je ta isprava sačuvana kao transumpt druge isprave, pa notaru nije bilo neophodno donositi te dvije diplomatske formule odvojeno. Radi se naime o ispravi dotičnog kralja iz god. 1066./67. izdanoj u Ninu, kojom taj kralj potvrđuje samostanu sv. Krševana u Zadru posjed u Diklu, koji je istom samostanu poklonio njegov predak kralj Krešimir II.²² Naracija te isprave govori kako je kralj Krešimir IV. saznao da u djelima njegovog pradjeda velikog Krešimira, kako ga on naziva, stoji da je on za spas svoje duše poklonio samostanu svetog Krševana neko zemljište na području Dikla, koje ide od hrasta koji stoji nad Ljutom dolinom, pa do loze koja je iz toga razloga postavljena na raskrižje koje se nalazi nasuprot Zablata, da to zemljište bude zauvijek u samostanskom posjedu. Nadalje Krešimir IV. navodi da je to tako bilo i ostalo u samostanskim rukama u vrijeme njegovog pradjeda (Mihajla Krešimira II.), pradjedovog sina kralja Držislava i njegovih moćnih banova Pribine i Godemira, te u vrijeme Svjetislava i njegove braće Krešimira (III.) i Gojzlava te njegova sina kralja Stjepana, oca kralja Krešimira IV. sve uz pomoć plemenitih banova koji su bili u njihovo doba, to jest Gvarde, Božeteha i Stjepana Praske. Ta naracija, kao rijetko koja, obiluje podacima za genealogiju hrvatskih kraljeva.

Opširnija naracija nalazi se također i u Krešimirovoj ispravi izdanoj u Ninu god. 1069. kojom poklanja samostanu sv. Krševana u Zadru otok Maon.²³ Ona se u toj ispravi nalazi na svom standardnom mjestu koje joj pripada u većini isprava hrvatskih narodnih vladara, iako je arenga, na koju bi se ona trebala sprijeda naslanjati, poremetila svoj redosljed i zamijenila mjesta s datacijom. Ta nam naracija svojim historijskim sadržajem govori kako je kralj Krešimir IV. zasjedao u svom ninskom obitavalištu (in nostro Nonensi cenaculo residens) skupa sa svojim županima, dvorjanicima, banovima i drugom kraljevskom svitom i razmišljao kako bi mogao sačuvati baštinjeno kraljevstvo. Takve su ga misli vodile na zaključak da je to ostvarivo uz pomoć Boga koji dariva njegovim prethodnicima pokoj vječni. Stoga on kao kralj zemaljskog kraljevstva smatra da je najdostojniji način zahvale Bogu ako obdari posjedima i dostojnim darovima posvećena prebivališta nebeskih građana i svetaca. On to čini jer mu je svemogući Bog proširio kraljevstvo na kopnu i moru, pa stoga drage volje obdaruje samostan sv. Krševana mučenika, tim više jer su taj samostan darivali njegovi prethodnici »mnogim poljima i zemljištima«. Kralj Krešimir IV. dakle ide njihovim stopama, čineći to u znak zahvalnosti Bogu i za spas svoje duše. Ta dakle naracija ima biblijsko-teološki karakter, ali nam donosi i povijesnih podataka o posjedima samostana sv. Krše-

²¹ *Ibidem*, str. 104–105.

²² *Ibidem*, str. 105–106.

²³ *Ibidem*, str. 112–114.

vana u Zadru, navodi Krešimirovu prijestolnicu u Ninu, spominje prethodnike i prenosi u dispoziciju historijski predmet dotične isprave. Uspjeh Krešimirove politike i veličina hrvatske države (*quia deus omnipotens terra marique prolongavit regnum*) potakli su ga na darivanje dotičnom samostanu. O njegovoj vlasti govore mnogi diplomatski izvori.²⁴ On je jedan od najmoćnijih hrvatskih vladara. Hrvatska je i u njegovom vremenu bila izložena različitim utjecajima Istoka i Zapada, među kojima i različitim obračunima. Ima indicija da je tih obračuna bilo i na hrvatskom kraljevskom dvoru. Na crkvenom području osobito su bila prisutna previranja. Naime, sve su se više zaoštravali sukobi između istočne i zapadne Crkve, koji su osobito dolazili do izražaja na hrvatskom području i u dalmatinskim gradovima. Krešimirova privrženost rimskoj Crkvi i nepovoljne unutarnje i vanjske prilike za Bizant, pribavile su Krešimiru IV. vlast i nad dalmatinskim gradovima. Za takav politički uspjeh on je žrtvovao mnoge interese domaće hrvatske Crkve, kako bi udovoljio zahtjevima visokih crkvenih dostojanstvenika dalmatinskih gradova.²⁵

Dosta kraća od prethodne nalazi se Krešimirova naracija u njegovoj ispravi iz oko god. 1070. kojom daruje samostanu sv. Stjepana kod Splita mjesto za podizanje mlinova na području Solina.²⁶ Dolazi poslije intitulacije, jer isprava nema arenge, a svojim sadržajem govori kako je kralj odlučio malim darom obdariti dotični samostan posvećen sv. Stjepanu Prvomučniku. Kralja je na tu odluku potaknuo splitski nadbiskup Lovre i opat Gizilbert, budući se taj mlin nalazio blizu (benediktinske) crkve sv. Petra u Solinskom polju a bio je neophodan benediktincima. Kralj to čini za pokoru svojih grijeha i za spas svoje duše i duša svojih roditelja.

Posljednja sačuvana naracija isprava kralja Krešimira IV. nalazi se u njegovoj ispravi iz god. 1071. (8. VI.) izdanoj u Biogradu, a kojom taj kralj određuje i potvrđuje područje rapske biskupije.²⁷ Ona u toj ispravi i nije samostalna diplomatska formula već je isprepletena i spojena s dispozicijom, te je stoga i veoma kratka. Bez obzira što mnogi diplomatičari i historičari ispravu u kojoj se nalazi ta naracija smatraju falsifikatom, ona nam svojim sadržajem ipak pruža podatke u prvom redu za rapsku, zatim za ninsku i indirektno za zadarsku biskupiju, navodeći imena nekih mjesta u područjima tih biskupija.

Prva naracija u sačuvanim ispravama kralja Dmitra Zvonimira sadržana je u njegovoj ispravi iz god. 1075. (9. X.), kojom potvrđuje splitskoj crkvi isprave vladara Trpimira i Muncimira o darivanju crkve sv. Jurja i posjeda u Putalju.²⁸ Naracija ove isprave, kao i prethodne (Krešimirove), nije samostalna već spojena i isprepletena s arengom, iako se nalazi na svome standardnom mjestu koje joj pripada u ispravama hrvatskih narodnih vladara, a s obzirom da je spojena s arengom, veoma je kratka. Svojim sadržajem donosi podatak da su mučenici Dujam i Anastazije sahranjeni u Splitu, odnosno unutar splitske crkve, i ime tadašnjeg nadbiskupa (Lovre).

Kao samostalna diplomatska formula naracija je unutar sačuvanih Zvonimirovih isprava sadržana tek u njegovoj ispravi iz god. 1078. (16. IV.) u kojoj ponovno

²⁴ Jakov STIPIŠIĆ, *Diplomatička analiza Krešimirove darovnice o Maunu iz 1069.*, *Pomorski zbornik*, knj. 7, Zadar 1969, str. 821.

²⁵ *Ibidem*, str. 821–823.

²⁶ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 122–123.

²⁷ *Ibidem*, str. 123–124.

²⁸ *Ibidem*, str. 141–142.

poklanja splitskoj crkvi neka sela, zemlje i pašnjake koje su joj nekoć poklonili njegovi pradjedovi.²⁹ Dolazi poslije arenge a po opsegu je veoma dugačka. Svojim sadržajem govori kako je kralj vruće želio prava i dobra crkve preslavnih mučenika Dujma i Anastazija umnožiti na zamolbe nadbiskupa Lovre (njegovog časnog i duhovnog oca) i mnogih kraljevih plemića i građana Splita, kraljevih odanih podložnika da zbog velikog mnoštva stoke građanima i seljanima nadbiskupije nedostaje pašnjaka koji se nalaze u kraljevu distriktu, jer vlasti i seljani obližnjih sela splitske crkve, uznemiruju i ometaju splitske građane i nadbiskupove seljake, protivno donacijama i potvrđama pašnjaka od strane kraljevih roditelja i prethodnika. Nadalje se navode zemlje i sela Srinjane, Gata, Tugare, Osići, Debrići, Dlamoče, Volari i Kremene koje se nalaze ispod planine Mosora, kao i zemlje i sela svetog Jurja u Putalju: Kosići, Lažani, Ostroga i Bijaći s cjelokupnom ratnom zalihom tvrđava Labina, Radošića i Smine, koje se nalaze oko brda, na brdima i po brdima Dubrave, kao i zemlje i sela Stoleč u Cetini, Sudomirići (Ćudomirići?) u Livnu, crkva sv. Mojsija, sv. Stjepana, sv. Marije, sv. Petra iz Klobuka i druga sela i zemlje spomenute splitske Crkve. Kralj u toj naraciji tvrdi da su doista ta sela i zemlje sa svim pripadnostima darovali njegovi roditelji splitskoj Crkvi za spas svojih duša, te ih je on potvrdio i opet potvrđuje rečenom nadbiskupu Lovri i njegovim nasljednicima kao i rečenoj splitskoj Crkvi, pa stoga izdaje novu i trajnu darovnicu. Navedena naracija svojim historijskim sadržajem dakle obiluje podacima, a osobito je vrijedna njezina *pertinencija* koja poimence navodi sela i posjede koje traži splitska općina i nadbiskupija, poradi pašnjaka i voda.

I u slijedećoj sačuvanoj Zvonimirovoj ispravi naracija dolazi poslije arenge. Radi se o ispravi također iz god. 1078. (1. IX.) kojom Zvonimir stavlja cetinsku župu pod jurisdikciju splitske Crkve s pravom na sve dohotke.³⁰ Nije opširna, a svojim sadržajem govori kako je kralj Zvonimir skupa s Grgurom, časnim biskupom Hrvata, tepčijom Dominikom i drugim velmožama njegovog plemićkog savjeta, namijenio župu Cetinu, koju navodi u dispoziciji, predati pod jurisdikciju crkve svetog mučenika Dujma čiju čast sada obnaša nadbiskup Lovre. Realizacija najavljenog u naraciji detaljno se opisuje u dispoziciji dotične isprave.

Kronološkim redoslijedom sačuvanih isprava hrvatskih narodnih vladara slijedi isprava *dux* Stjepana, kojom, stupajući u samostan sv. Stjepana kod Splita, istim samostanskim redovnicima (benediktincima) poklanja neka zemljišta.³¹ U toj ispravi nakon intitulacije odmah dolazi naracija unutar koje je sadržana i arenga. Tom naracijom *dux* Stjepan, pritisnut teškom bolešću, poziva svećenstvo kraljevstva Hrvatske da ga savjetuju koja će dobra za oprost njegovih grijeha predati rečenim redovnicima, za uzvrat što ga liječe i što su mu unutar samostana, po savjetu njegovih dostojanstvenika, dali grobnicu za njegov pokop nakon smrti. Njegova konkretna odluka samostanu svetog Stjepana Prvomučenika, najavljena u naraciji, ostvarena je i sadržana u dispoziciji dotične isprave.

Isprava kralja Dmitra Zvonimira, kojom god. 1076.–1078. poklanja splitskom benediktinskom samostanu časnih sestara zemljište Pusticu u Lažanima,³² sadrži naraciju kao samostalnu diplomatsku formulu. Ona se u toj ispravi nalazi poslije

²⁹ *Ibidem*, str. 160–162.

³⁰ *Ibidem*, str. 162–164.

³¹ *Ibidem*, str. 164–165.

³² *Ibidem*, str. 169–170.

arengi, a govori o tome kako je opatica toga samostana po imenu Marija, među mnoštvom podanika, došla na dvor kralja Zvonimira (u Kninu), skupa s nekoliko svojih samostanskih sestara, na blagdan posvećenja sv. Marije, tražiti pomoć ili zaštitu za svoj samostan. Kralj joj je dao odgovor koji je sadržan u dispoziciji isprave. Poglavarici nije bilo stalo samo do spomenutog zemljišta, nego i do nekog mlina na tom zemljištu. Kralj i njegov kancelar su podrazumijevali mlin kao sastavni dio darivanja, međutim opatica i njezine sestre družice u pratnji, traže da se to ipak unese i to na kraju isprave, poslije sankcije a prije navođenja notara, riječima: »Et molendinum, que est uita ipsorum, similiter fiat«. ³³ Nadalje je potrebno uočiti, kao što je to uostalom prije uočio Viktor Novak, ³⁴ da se u svim Zvonimirovim ispravama nalazi formula datacije, koja je veoma važan sastavni dio isprava, dok je u ispravi o kojoj je riječ tek jednim dijelom naznačena i to u naraciji. S jedne strane to je neobično u Zvonimirovim ispravama, dok s druge ta činjenica ne daje nikakvog povoda da se i na osnovu naracije dobije jedan dokaz više u prilog falsificiranja te isprave – kako bi to htjeli pojedinci. ³⁵ Traženja predstavnika benediktinskog reda navedena u toj naraciji nisu ništa neobično u ispravama hrvatskih narodnih vladara. Datacija te isprave nije donesena kao diplomatska formula a njezin dio sadržan u naraciji nadomješta prazninu te isprave. On se čak ne bi ni smatrao dijelom datacije da je u ispravi donešena ta diplomatska formula, već bi bio kontekst naracije u kojoj sada ima značenje njezinog posebnog dijela.

Naracija kao nesamostalna diplomatska formula, već »utopljena« u arengu, nalazi se i u Zvonimirovoj ispravi iz god. 1083. koja govori o kraljevom poklanjanju zemlje Konjuština u Zmini, splitskom nadbiskupu Lovri. ³⁶ Ona u toj ispravi najavljuje taj poklon obrazlažući da je kralj dobio žezlo i krunu od zamjenika ključnoše Petra, naime pape Grgura (VII.), koji je zakoniti nasljednik Petrov, a on kao zahvalni kralj i dostojni vođa zauzvrat prima u svoju državu papine legat, i da ne bi nitko ostao izvan njegove milosti – donacije, dariva u dispoziciji rečeno zemljište.

Takva nesamostalna naracija kao diplomatska formula nalazi se također u Zvonimirovoj ispravi iz iste godine (1083.) kao i prethodna, u kojoj kralj poklanja samostanu sv. Stjepana kod Splita zemlju Radunu. ³⁷ I ona je kao i prethodna spojena, odnosno isprepletena s arengom, a svojim sadržajem ukratko govori kako je kralj mirno upravljao svojim kraljevstvom za vrijeme blaženog pape Grgura (VII.) i kako je pravedno primao svoje vjerne podanike, u prvom redu sluge Božje, pokazujući se dostojnim vladarom i dajući im donacije kako nitko ne bi bio isključen iz njegovih povlastica. Nakon toga u dispoziciji isprave donosi se naziv posjeda kojega kralj dariva splitskim benediktincima. Ta je naracija ujedno i posljednja naracija Zvonimirovih isprava.

Opširna i kao diplomatska formula samostana, sadržana je naracija u ispravi kralja Stjepana II. kojom potvrđuje svoga prethodnika kralja Zvonimira o po-

³³ Josip NAGY, *Diplomatičko-paleografske studije*, *Vjesnik kr. Državnog arkiva u Zagrebu*, god. III, Zagreb 1928, str. 185.

³⁴ Viktor NOVAK, *Dva splitska falsifikata XII. stoljeća*, *Strena Buliciana*, Zagreb-Split 1924, str. 562.

³⁵ *Ibidem*, str. 547–570; Nada KLAJIĆ, *O falsifikatima splitskih benediktinki*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIII–LXIV/1961–1962, Split 1969, str. 199–219.

³⁶ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 180–181.

³⁷ F. RAČKI, *Documenta*, str. 139–141.

klonu zemljišta Pustice u Lažanima splitskim benediktinkama.³⁸ Ona se u toj ispravi nalazi poslije arenge a svojim je sadržajem srodna i slična naraciji isprave koju se tom prilikom potvrđuje. U njoj se govori kako je pred kralja došla majka upraviteljica splitskih opatica, s nekim svojim sestrama benediktinkama, noseći sa sobom neki spis, izdan joj u korist njezinog samostana od nedavno preminulog kralja Zvonimira. Taj se spis odnosi na kraljevsko zemljište u mjestu koje se zove Lažani. I u ovoj se naraciji, kao i u ispravi na koju se ona poziva, navodi da je časna majka splitskih benediktinki došla pred kralja na blagdan svete Marije majke Božje. Međutim ovdje se točno precizira da je to dan rođenja Marije ili Mala Gospa (8. IX.), po čemu se i datira dotična isprava, naravno uzimajući da je termin »nedavno« preminulog kralja Zvonimira godina 1089. Nadalje naracija opetuje da stvar stoji tako da je doneseni spis potpisana i potvrđena darovnica kralja Zvonimira, pa se stoga na isti način, dapače još bolje, osnažuje i zauvijek potpisuje darovano i od kralja Stjepana, naravno uz pristanak njegovih velmoža. Pored niza podataka, dragocjenih za diplomatiku i hrvatsku povijest uopće, u toj naraciji dominira činjenica da su hrvatski vladari na određene veće blagdane izdavali isprave. Tu praksu potvrđuje i Zvonimirova naracija u ispravi na koju se poziva dotična Stjepanova. Smatramo da se u tome ne bi trebalo tražiti razloge falsificiranja isprava. Iako je opatica rečenog samostana imala izvornik Zvonimirove isprave, ona ipak od kralja traži novu. To je dokaz da je isprava imala pravnu vrijednost samo za vlasti dotičnog vladara, a sam pravni čin bio je trajan.³⁹ Takvih se primjera može naći i u ispravama drugih hrvatskih narodnih vladara. Naracija navedene Stjepanove isprave sadrži i nazive za samu ispravu – *quoddam scriptum* čemu odgovara u daljnjem tekstu *donationis scriptum*.

O naraciji analiziranih isprava hrvatskih narodnih vladara može se donijeti nekoliko kratkih i uopćenih zaključaka. Kao diplomatska formula ona je sadržana u devetnaest primjera, to jest u većini naznačenih isprava, dok je u deset slučajeva ispuštena. Najčešće je ispuštena u onim ispravama koje neposredno potvrđuju prethodne, odnosno na koje se pozivaju, čime su notari zasigurno izbjegavali ponavljanje. Mjesto joj je u naslovljenim ispravama nakon prethodnih *protokolarnih* formula (invokacije, datacije, intitulacije) i arenge s kojom je često spojena, a ispred dispozicije od koje se razlikuje kao diplomatska formula, ali u pogledu donošenja povijesnih činjenica s njome čini jednu cjelinu.

Između ostalog svojim sadržajem naracija navedenih isprava donosi najviše povijesnih podataka o benediktinskim posjedima i samostanima, ali i općenito o Crkvi među Hrvatima, te o hrvatskim vladarima i drugome. Uz svoju prisutnost u svojstvu diplomatske formule, naracija tih isprava sadrži i način nastanka i podjeljivanja isprava destinataru od strane donatora.

³⁸ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 188–189.

³⁹ Zlatko TANODI, *Isprave kralja Zvonimira i Stjepana II. splitskim benediktinkama, Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, sv. I–II, »Mandićev zbornik«, Rim 1965, str. 93.

ZUSAMMENFASSUNG

In den 29 erhalten gebliebenen Urkunden der kroatischen Volksherrscher erscheint die *Notificatio* als Diplomformel insgesamt fünfmal, und zwar einmal bei König Dmitar Zvonimir und je zweimal bei König Petar Krešimir IV. und König Stjepan II. Ihrer Form nach ist sie in drei Exemplaren kurz und zweimal etwas ausführlicher. Mit ihrem Inhalt nennt sie den Gegenstand der Urkunde bzw. weist die Öffentlichkeit auf die Urkunde hin. In den angeführten Urkunden steht sie im einleitenden Teil, vor der *Arenga* und hinter *Invocatio*, *Datatio* und *Intitulatio*.

Die *Narratio* als Diplomformel kommt in 19 der genannten Urkunden vor. Sie steht hinter den einleitenden *Formulae* des Protokolls und vor der *Dispositio*, mit der sie im Hinblick auf die Angabe historischer Daten eine Einheit bildet. Inhaltlich macht sie Angaben über die Besitztümer und Klöster der Benediktiner, allgemein über die Kirche bei den Kroaten, über die kroatischen Herrscher und viele weitere Angaben zur kroatischen Geschichte in der Zeit vom 9. Jahrhundert bis zu den 90er Jahren des 11. Jahrhunderts. Die erste überlieferte *Narratio* in den Urkunden der kroatischen Volksherrscher befindet sich in der ältesten erhalten gebliebenen Urkunde – in Trpimirs Urkunde von 852.

